

ADALYA

(AYRIBASIM/OFFPRINT)

SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA

SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YILLIĞI
THE ANNUAL OF THE SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA Vehbi Koç Vakfı
Vehbi Koç Vakfı
Suna - İnan KIRAÇ Akdeniz Medeniyetleri
Araştırma Enstitüsü Yıllık Dergisi
Yönetim Yeri: Barbaros Mh. Kocatepe Sk. No. 25
Kaleiçi 07100 Antalya Tel: +90 242 243 42 74
Faks: +90 242 243 80 13 E-posta: akmed@akmed.org.tr
Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın **Sayı:** XVII - 2014
Yayıncı Sertifika No: 25840

Sahibi: Vehbi Koç Vakfı Adına Erdal YILDIRIM
Sorumlu Müdür: Kayhan DÖRTLÜK
Yapım: Zero Prodüksiyon Ltd.
Abdullah Sokak No. 17 Taksim 34433 İstanbul
Tel: +90 212 244 75 21 www.zerobooksonline.com
Baskı: Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad. No: 202/A Bağcılar-İstanbul
Tel: +90 (212) 325 71 25 Fax: +90 (212) 325 61 99
Sertifika No: 29487

ISSN 1301-2746

Yayıncı Sertifika No: 25840

Bilim Danışma Kurulu / Editorial Advisory Board

Hâluk ABBASOĞLU	Frank KOLB
David ABULAFIA	Wolfram MARTINI
Ara ALTUN	Gönül ÖNEY
Oluş ARIK	Mehmet ÖZSAİT
Cevdet BAYBURTLUOĞLU (C)	Urs PESCHLOW
Jürgen BORCHHARDT	Felix PIRSON
Thomas CORSTEN	Scott REDFORD
Jacques DES COURTILS	Denis ROUSSET
Vedat ÇELGİN	Martin Ferguson SMITH
Nevzat ÇEVİK	Oğuz TEKİN
İnci DELEMEN	Gülsün UMURTAK
Refik DURU	Burhan VARKIVANÇ
Serra DURUGÖNÜL	Michael WÖRRLE
Hansgerd HELLENKEMPER	Martin ZIMMERMAN

Adalya, **A&HCI** (Arts & Humanities Citation Index) ve **CC/A&H** (Current Contents / Arts & Humanities) tarafından taranmaktadır.

Adalya is indexed in the **A&HCI** (Arts & Humanities Citation Index) and **CC/A&H** (Current Contents / Arts & Humanities).

Hakemli bir dergidir / A peer reviewed Publication

Editörler / Editors

Kayhan DÖRTLÜK
Tarkan KAHYA
Remziye BOYRAZ SEYHAN
Tuba ERTEKİN

İngilizce Editörleri / English Editors

İnci TÜRKOĞLU
Mark WILSON

Yazışma Adresi / Mailing Address

Barbaros Mah. Kocatepe Sk. No. 25
Kaleiçi 07100 ANTALYA-TURKEY
Tel: +90 242 243 42 74 • Fax: +90 242 243 80 13
akmed@akmed.org.tr
www.akmed.org.tr

İçindekiler

Nikos Efstratiou – Paolo Biagi – Elisabetta Starnini <i>The Epipalaeolithic Site of Ouriakos on the Island of Lemnos and its Place in the Late Pleistocene Peopling of the East Mediterranean Region</i>	1
Süleyman Özkan – Mücella Erdalkıran <i>Yeni Buluntuların Işığında Çukurkent Neolitik Yerleşimi</i>	25
Hale Güney <i>Same Type, Different Legend: Anchiaie or Soloi?</i>	45
H. Asena Kızıarslanoğlu – Erkan Alkaç <i>Elaiussa'da Ele Geçen Hellenistik Dönem Rhodos Amphora ve Amphora Mübürleri</i>	55
Deniz Kaplan <i>Doğu Dağlık Kilikia'da (Olba Bölgesi) Erken İmparatorluk Dönemi'nde İmar Hareketliliğindeki Durgunluk ve Isodom Kuleler: Dağlık Kilikia-Isauria İsyancıları</i>	69
Hamdi Şahin – Aşkım Özdzibay <i>Dağlık Kilikia Kurşun Kalesi Tapınağı ve Stoasına İlişkin Yeni Öneriler</i>	85
İnci Delemen – Emine Koçak <i>The Dancing Attis: A Bronze Statue from the Macellum / Agora of Perge</i>	123
B. Ayça Polat Becks – Hüseyin Metin <i>Pisidia'dan Plouton-Kore Betimli Bir Adak Steli ve Yöre Kültü Hakkında Düşündürdükleri</i> ...	145
Filiz Cluzeau <i>An Homeric Dream Oracle from Termessos</i>	159
Emma L. Baysal – Hugh Elton <i>A tomb with a view: the rock-cut cemetery at Alaban in Isauria</i>	181
Mehmet Oktan – Gülcan Şaroğlu <i>Eine neue Widmungsinschrift des Statthalters Valerius Diogenes für Konstantin den Großen aus dem pisidischen Antiochia</i>	209
Nevzat Çevik – Süleyman Bulut <i>Andriake Doğu Hamamı: Bölgenin Hamam Mimarlığına Işık Tutan Yeni Bir Örnek</i>	221
Eric Laufer – Johannes Lipps <i>Eine frühbyzantinische Kirche beim pisidischen Pednelissos und ihre kaiserzeitlichen Spolien</i>	263
Çiğdem Gençler-Güray – Nilüfer Peker <i>A Figure-Engraved Glass Bowl from the Early Byzantine Period</i>	281

Hatice Durgun	
<i>XIX. yy. 'da Elmalı Abdal Musa Dergâhı Şeybliği ve Vakıflarına Yönelik Müdahaleler</i>	295
Mehmet Ak	
<i>Antalya'da İdari Yapı ve Nüfus (1915)</i>	311

Prof. Dr. CEVDET BAYBURTLUOĞLU
(1934-2013)

“...Yaşamınızı arkeolojiye bağladınız. Arkeolojiyi içten gelen duygularla sevdiniz ve onu Türk kamuoyuna sevdirdiniz. Örnek bir bilim adamı olarak Türk arkeolojisinde seçkin bir yeriniz vardır. Sevecen bir hoca, özverili bir kazı yönetmeni, barışı, dostluğu yaşatan bir aydın olarak hizmet görüyorsunuz. Sizin bundan sonra Türkiye ve dünya arkeolojisiyle turizmine olan büyük hizmetlerinizi başarıyla sürdüreceğiniz inancındayım. Sizi sevgiyle, saygıyla selamlarım.*”

Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal
İzmir, 2001.

“...You have dedicated your life to archaeology. You have loved archaeology with the most sincere of feelings and made society love it. You have a special elite place among Turkish archaeological academia. You have been serving as a role model for the embracing teacher, the self-sacrificing excavation director and the enlightened person reviving peace and friendship. I believe that you will continue your great services to Turkish and world tourism and to archaeology. I salute you with love and respect.”*

Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal
İzmir, 2001.

Adalya'nın bu sayısı, bir vefa ve saygı gereği Bilim Danışma Kurulu üyemiz, AKMED Kütüphanesinin nazik ve cömert bağışçısı Cevdet Bayburtluoğlu'nun aziz hatırasına armağandır.

This issue of ADALYA is dedicated, in fidelity and respect, to the dear memory of Cevdet Bayburtluoğlu, a generous and kind donor to the Library and member of the Academic Advisory Board of AKMED.

* E. Akurgal, “Cevdet Bayburtluoğlu'nun Anadolu Arkeolojisine Katkıları”, in: C. Özgünel et al. (eds.), Cevdet Bayburtluoğlu İçin Yazılar – Essays in Honour of Cevdet Bayburtluoğlu (2001) 1.

XIX. yy.'da Elmalı Abdal Musa Dergâhı Şeyhliği ve Vakıflarına Yönelik Müdahaleler

Hatice DURGUN*

Abdal Musa ve Tekkesi

Abdal Musa, Rum Abdalları içinde Hacı Bektaş-ı Velî geleneğini temsil edilen en önemli isimlerden biridir. Köken itibarıyla Hoy'dan¹ olan Abdal Musa, Hacı Bektaş geleneğinin merkezi olan Sulucakarahöyük'te yetişmiştir. Ahmed Yesevî tarafından Rum Abdallarının başı olarak adlandırılan Hacı Bektaş-ı Velî'nin amcasının oğlu Haydar Ata'nın torunu olarak gösterilmek suretiyle soy bakımından Hacı Bektaş-ı Velî ile ilişkilendirilir². Doğum yılı üzerine çeşitli tahminler bulunmakla birlikte en kuvvetli tahminin 1296 yılı olduğu düşünülmektedir³. Bir süre Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi'nde ikamet eden Abdal Musa, Hacı Bektaş'ın yakınındaki Rum bacılarından Hatun Ana'nın müridi olmuştur⁴.

Orhan Gazi ve I. Murad dönemlerinde yaşamış olan Abdal Musa'nın, Bursa'nın fethinden önce dervişleriyle buraya geldiği ve fethi iştirak ettiği rivayet edilir. Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda da adı geçen Abdal Musa, burada çok kalmamış, bir süre Manisa yakınlarında ikamet ettikten sonra Elmalı'da o zamanki adıyla Genceli Köyü'ne (Tekkeköy) yerleşmiştir⁵. Türbesi, Selçuklu Mimarisi tarzını yansıtmaktadır⁶. Burada bulunan tekke, Bektaşîlerin önem verdikleri tekkelerden biri sayılmakta, Bektaşî ritüelindeki on iki posttan on birincisinin "Ayakçı Şah Abdal Musa Sultan Postu" olduğu söylenmektedir⁷.

* Hatice Durgun, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kampus, Antalya.
E-posta: haticecetina@akdeniz.edu.tr

¹ Abdal Musa'nın kökeni ile ilgili farklı yorumlar için bk.: Seyirci 1999, 26-28.

² Ocak 2011, 208; Hacı Bektaş Veli ve Onu Anadolu'ya gönderen Ahmed Yesevî'nin nesebinin Hz. Ali'ye dayandığı, Ahmed Yesevî'nin kurmuş olduğu Yesevî tarikatının, Bektaşî ve Nakşibendî tarikatlarının da çıkış kaynağı olduğu hakkında bk.: Mélikoff 1994, 155-156, 159, 177; Köprülü de Bektaş Veli Velayetnameleri'nden elde ettiği bilgiye göre Hacı Bektaş Veli'nin, Hz. Ali neslinden olduğunu bildirmektedir, bk.: Köprülü 1984, 51.

³ Birdoğan 1999, 190.

⁴ Âşık Paşazâde 2010, 256, 486; Köprülü 1973, 199; Mélikoff 1994, 218.

⁵ Ocak 2011, 209-216; Abdal Musa ve Tekkesi için ayrıca bk.: Akçay 1972, 360-373; Köprülü 1973, 198-207; Birdoğan 1999, 188; Abdal Musa 1999, 20.

⁶ KVS., Def'a 30, 522.

⁷ Köprülü 1973, 200.

Diğer taraftan Abdal Musa'nın ilk olarak Finike'ye yerleştiği⁸, müridi Kaygusuz Abdal'ın da kendisine burada intisap ettiği⁹, XVI. yy.'da Bektaşîliğin yayılmasıyla Tekke Köyü'ne geçtiği, Finike'deki dergâhın ise Abdal Musa'nın müritlerinden olan Kâfi Baba'ya ait olduğu rivayet edilmektedir¹⁰. Abdal Musa Türbesi'nin güneyinde Abdal Musa'nın aşçısı olduğu söylenen Budala Sultan'ın türbesi, eski Korkuteli yolu üzerinde Abdal Musa'nın biraderi ve tekkenin oduncusu (ya da baltacısı) olduğuna inanılan Baltası Gedik Türbesi¹¹ ile Özdemir (Gilevci) Köyü'nde tekkenin kilercisi olduğu söylenen Kilerci Baba Türbesi'nin Abdal Musa ile ilintili olduğu düşünülmektedir¹².

Pir-i Sani¹³ olarak kabul edilen Abdal Musa, A. Y. Ocak tarafından "Alevî- Bektaşî kesiminin inançlarında yaşayan mitolojik Hacı Bektaş-ı Velî'nin yaratıcısı" olarak tanımlanmaktadır¹⁴. Zira Osmanlı gazileri arasında Hacı Bektaş kültürünü yayan ve ona şöhret sağlayan kişinin Abdal Musa olduğu belirtilmektedir¹⁵.

Bektaşîliğin Devlet Himayesine Girişi ve Yayılışı Sürecinde Abdal Musa Dergâhı

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve gelişiminde önemli bir yeri olan Bektaşî Tarikatı, XIV. yy.'da Anadolu'da var olan diğer heterodoks tarikatları (Haydarî, Kalenderî, Hurufî vb.) bünyesine dâhil ettiği gibi ahîlerin kimi ritüellerini de içselleştirmiş, böylece zenginleşerek bir sentez

⁸ Karaca, Abdal Musa Tekkesi'nin XV. yy'ın ikinci yarısında Finike'ye bağlı yerler arasında, XVI. yy'ın başında ise Elmalı'da yer aldığını bildirmektedir, bk.: Karaca 2002, 377-378; Borchhardt'a göre de Abdal Musa'nın başlangıçtaki tekkesi Finike Limyra'da bulunan derviş ocağıdır. Abdal Musa'nın Elmalı'daki tekkesi, Finike Limanı'nın XV. yy.'dan sonra önemini yitirmesi ve XVI. yy.'da Bektaşî tarikatlarının Anadolu'da önem kazanmasıyla kurulmuştur, bk.: Borchhardt 1999, 117, 119; Tekkenin farklı yerlerde gösterilmesinin bize göre sebebi, bu zaman diliminde meydana gelen sınır değişikliğiyle ilgili olabilir. Öte taraftan Abdal Musa'nın tekkesini ilk olarak yaylada bulunan ve o dönemdeki adının "Genceli" olduğu düşünülen Elmalı'da kurduğu velâyetnamesinden öğrenilmektedir, Abdal Musa'nın yaylaktan sahil evine inmesi ve tekke inşası hakkında bk.: Abdal Musa 1999, 95; Musa Seyirci de Abdal Musa'nın tekkesini ilk Elmalı'da kurmuş olduğuna işaret etmektedir, bk.: Seyirci 1999, 31-33.

⁹ Kaygusuz Abdal'ın kendisine intisap ettiği, Teke Beyi ile mücadelesi hakkında bk. Abdal Musa, age. 20-28.

¹⁰ Kırk abdalın biri olan Kefî (Kâfi) adlı derviş Abdal Musa tarafından "evvel Lotanya'nın" verildiği hakkında bk.: Abdal Musa 1999, 89-94; XVII. yy.'da bölgeyi ziyaret eden Evliya Çelebi de Finike'de vakıfları olmadığı için dervişleri az olan Abdal Musa'ya ait bir tekeden bahsetmekte ve bahçesinde Nazar Dede ile Balım Dede'nin mezarlarının bulunduğunu bildirmektedir, bk.: Evliya Çelebi 2005, 141. BOA'da tarafımızdan yapılan araştırmada Finike'de kayıtlı iki zaviye bulunmaktadır. Bunlardan biri Dağbağ olarak da bilinen Şeyh Gebran Zaviyesi'dir, bk.: BOA.EV.d., 15024, s. 49/b; BOA.EV.d., 20206, s. 1/a; BOA.EV.d., 22983. Bu zaviyenin, adı geçen "Kâfi Baba Zaviyesi" olması muhtemel görünmektedir. Finike'de kayıtlı diğer zaviye ise Pınarbaşı mevkiinin Halaçlar Köyü'nde bulunan ve zaviyedarlığını Ümmi Sinan Hazretleri soyundan gelenlerin yaptığı Şeyh Bedreddin Zaviyesi'dir, bk.: BOA.EV.d., 15024, s. 49/b; BOA.EV.d., 10512, s. 8/a; Kâfi Baba ve türbesi hakkında ayrıca bk.: Seyirci 199, 59-61.

¹¹ Baltası Gedik hakkında bk.: Abdal Musa 1999, 26, 36; Kaygusuz Abdal 1999, 44.

¹² Karaca 2002, 379; Bunun yanında XIX. yy.'da Kaş Kazası'nın Akçainiş Köyü'nde bulunan "Kerameddin Zaviyesi" de Abdal Musa'nın dervişlerinden olsa gerektir. Zira postnişinliğini Abdal Musa Dergâhı'nda aynı vazifeyi yürüten Mustafa Dede yerine getirmektedir; Abdal Musa 1999, 173, 175. Bu zaviyenin günümüzdeki adı "Keramet Baba"dır. Ayrıca Abdal Musa Dergâhı çevresindeki Sevüdük Dede, Mestan Dede ve Oturak Dede türbeleri için bk.: Seyirci 1999, 62-64.

¹³ "... Tekke'de kâim eizze-i kiramdan Pîr-i Sâni Abdal Musa Hazretleri'nin zaviyedarlığı ba-berat-ı alişan mütevellî İbrahim Çelebi ubdesinde iken...", bk. BOA.DH.MKT., 429/113.

¹⁴ Ocak 2005, 177, 269.

¹⁵ Birdoğan 1999, 185; Mélikoff 1994, 216, 218. Bununla birlikte Muharrem Varol, Hacı Bektaş-ı Veli kültürünün gelişmesinde Abdal Musa'nın önemli bir rol oynadığını ancak bu kültü sistemleştiren, birtakım adap ve erkan ile daha da zenginleştirip teşkilatlandıran kişinin "Pîr-i Sâni" kabul edilen Balım Sultan olduğunu söylemektedir, bk.: Varol 2013, 28; F. Köprülü, C. Sunar ve K. Üçüncü de Balım Sultan'ın tarikatın ikinci kurucusu ve ikinci piri olduğunu belirtmektedirler, bk.: Köprülü 1979, 461; Sunar 1975, 37; Üçüncü 2002, 480; Hasluck, tarikatın gerçek kurucusunun Fazlullah adlı İranlı bir mutasavvıf olduğunu ve tarikatın asıl isminin Hurufilik olduğunu bildirmekte, Hurufilik doktrinlerinin Fazlullah'ın müritleri tarafından, Hacı Bektaş tekkesi mensuplarına sanki Hacı Bektaş'ın gizli fikirleriymiş gibi tanıtıldıklarını belirtmektedir, bk.: Hasluck 1995, 72.

oluşturmuştur¹⁶. XV.-XVI. yy.'larda özellikle Yeniçeri Ocağı'nda, adeta resmi bir kült halini alan Bektaşilik, büyük bir nüfuz kazanarak devletin resmi himayesine girmiştir¹⁷. Yeniçerilerle tarikat arasındaki kuvvetli bağın sonucu Yeniçeri Ocağı'na "Hacı Bektaş Ocağı", yeniçerilere de "Tâife-i Bektaşiyân" denmeye başlanmış, Ocak'ta Bektaşî Tarikatı'nın bir temsilcisi sürekli vekil olarak bulunmuştur¹⁸.

Bektaşilik daha ilk zamanlardan beri, Sünniliğin hâkim olduğu büyük merkezlerde değil, daha ziyade göçebe aşiretler, köylüler ve hudutlarda yaşayan askerler gibi medrese Sünniliğinin tesirinden uzak kalmış geniş halk tabakaları arasında yayılmıştır. Bektaşiliğin esnek yapısı, Müslüman ve Hristiyan halk tarafından kabul görmesini sağlamıştır¹⁹. Ayrıca özünde Şamanist unsurlar taşınması ve dinî önderlerini şaman babaları ya da kam-ozanlarıyla özdeşleştirmeleri Bektaşiliğin, "etrâk-i bî-idrâk" olarak adlandırılan yarı göçebe Türkmenler arasında yayılmasını hızlandırmıştır²⁰. Özellikle Elmalı'nın da içinde yer aldığı Teke yöresindeki yoğun Türkmen nüfusu, Bektaşiliğin burada hızla yayılmış olduğunu düşündürmektedir.

XVII. yy.'a geldiğinde geniş bir çevreyi nüfuzu altına aldığı görülen Abdal Musa Dergâhı'nın birçok vakfıyla ahaliye, dervişlere ve fukaraya hizmette bulunduğu görülmektedir²¹.

Bektaşî türbeleri, Hacı Bektaş soyundan gelen kişilerin talepleri ile uygun görülen kişilere berat verilmesi yoluyla idare edilmişlerdir. Nitekim Elmalı'da bulunan Bektaşî zaviyelerine, Hacı Bektaş Veli asitanesinden verilen beratlarla atamaların gerçekleştirildiği görülmektedir²².

XVIII. yy.'da "dede, baba ve çelebi"²³ gibi unvanlarla Osmanlı padişahlarından elde ettikleri beratlar sayesinde dergâh idaresinde bulunan Bektaşî dervişlerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer bütün benzerleri gibi tüm vergilerden muaf tutuldukları görülmektedir. Ancak bu dönemde kimi çevreler tarafından Abdal Musa Dergâhı'nın vakıf arazisine yönelik müdahaleler

¹⁶ Şii eğilimli olan ahilerin pirlininin, Şilike yeri Hz. Ali'den hemen sonra gelen Selmân-ı Fâris olduğu, ahilerin sülük merasimlerinde yeni kalfaya kuşak kuşatıldığı ve tarikatta göğse kuşak dolmanın, aynı musahip geleneği gibi ahilerin törenlerinden gelmekte olduğu bildirilmektedir, bk.: Mélikoff 1994, 48, 204; Köprülü, 1979, 461.

¹⁷ Köprülü 1979, 461; Osmanlı, Bektaşî dervişleri ile ona bağlananlara belirli bir siyaset doğrultusunda müsamaha ile yaklaşırken Sünni eğilimini de devam ettirmiştir, bk.: Varol 2013, 26, 29.

¹⁸ Ahmed Lütfü Efendi 1999, 110; Mélikoff 1994, 56.

¹⁹ Köprülü 1979, 462.

²⁰ Mélikoff 1994, 31, 106, 151, 200.

²¹ Evliya Çelebi'nin aktardığına göre; Abdal Musa tekkesinin bulunduğu köy yüksek bir dağın yamacında 100 evli, 1 camili, bağ ve bahçeli ve hepsi tahta örtülü evlerden oluşmaktadır. Dört tarafı bağ ve bahçelerle çevrili kubbenin etrafında pek çok misafirhane, meydan, kiler, mutfak, mescit ve akarsular ile köşkler vardır. Gece gündüz ilim ve ibadetle meşgul olan 300 yalınayak derviş gayet ehl-i sünnettir. Mutfağında bulunan 40 hizmetçi yemek pişirip gelen geçene sofraya kurarak yoksul, yetim ve esirleri doyururlar. Burada atlı ve konuk eksik olmaz. Musa Baba bu tekkeyi inşa ettiğinden beri mutfağında ateşi sönmemiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bk.: Evliya Çelebi 2005, 140-141.

²² 1680'de Derviş Rıza, Hacı Bektaş Veli evladından Şeyh Zülfikar tarafından yazılan istida üzerine tayin edilmiştir, bk.: BOA.İE.EV., 553/5; Ayrıca Abdal Musa Dergâhı'na XIX. yy. başlarında İbrahim Dede'nin görevlendirilmesi hakkında Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan bir belgede, Elmalı'da bulunan "Haydar Baba Tekkesi"nin zaviyedarı, Abdal Musa Sultan dervişlerinden Hasan Baba'nın vefatıyla "...yine tarik-i Bektaşiyandan Abdal Musa Sultan halifelerinden İbrahim Dede'ye derununda itam-ı taam etmek şartıyla Hacı Bektaş Veli asitanesinde seccade-nişini es-seyyid eş-şeyh Feyzullah arzıyla merkum es-seyyid İbrahim Dede'ye...", vazifenin tevcih edildiği anlaşılmaktadır, bk.: VGMA., 534/80; Seyyid İbrahim Dede'nin mezarının, Abdal Musa Dergâhı haziresinde bulunduğu dair bk.: Seyirci 1999, 51.

²³ Köprülü, Hacı Bektaş neslinden geldiklerini iddia eden ve kendilerine "bel evladı" diyen şeyhlerin Çelebi; bunu kabul etmeyerek Bektaşiliğin gerçek mensupları olduklarını ileri süren ve kendilerine "yol evladı" adını veren şeyhlerin ise Dede Baba unvanını kullandıklarını bildirmektedir, bk.: Köprülü 1979, 462; Bu unvanlara sahip kişilerin Abdal Musa Dergâhı'nda da buldukları görülmektedir. Örneğin 1785 yılında Abdal Musa Tekkesi'nin tekke-nişini İsmail Dede, aşçısı Mehmed Baba, imamı Hafız Dede iken şeyhi evlad-ı azizden es-seyyid Hüseyin Çelebi'dir, bk.: BOA.C.EV., 243/12114.

ve dervişlerden vergi talep edilmesi üzerine yapılan şikâyetler sonucu, Elmalı Kadısı ve Teke Sancağı Mütessellimi'ne gönderilen emirlerle söz konusu müdahalelerin engellenmesi ve vakıf arazi ile binalarının zaviyenin beratlı şeyhlerine iade edilmesi istenmiştir²⁴. Bu bilgiye dayanarak XV. yy.'da başlayan devletin Bektaşî tekkelerini himaye politikasının, XVIII. yy.'da da devam ettiğini söylemek mümkündür. Ancak bir süre sonra bu politikanın değiştiği görülmektedir.

Abdal Musa Dergâhı'nın Yıkım Aşaması ve Nakşibendîlerin Hakimiyeti

XIX. yy.'da Yeniçerilerin, devletin nizamı önünde büyük bir engel olduğunu düşünen Sultan II. Mahmut, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırırken bu kurumun en önemli dayanak noktası ve muhalefet odağı olan Bektaşîliğin de kaldırılması için mücadeleye başlamıştır²⁵. İlk olarak İstanbul'da başlanan Bektaşî tekkelerinin yıkım işleminin Anadolu ayağına, "Cebecibaşı Sabık Ali Ağa ve müderrisinden Çerkeşî Mehmed Efendi" tayin edilmiştir. "Mazanna-i kiram" olarak tanınan ve halk arasında evliya olarak bilinen din büyüklerine ait türbelerin yıktırılmamasını emreden Sultan II. Mahmut, sadece altmış senelik geçmişi olanların yıktırılmasını, yıkılmayan türbelere ise bölgenin ulema ve müftülerinin onayı doğrultusunda bir türbedarın atanmasını ve bunun merkeze bildirilmesini istemiştir. Yaşanan bu durumlardan bir süre sonra Bektaşî tekkelerinin tamamına yakını Nakşî şeyhlere devredilmiştir²⁶. Bektaşîliğin kaldırılmasından sonra ise tarikat üyelerinin faaliyetlerine gizli bir şekilde devam ettikleri belirtilmektedir²⁷.

Bektaşî tekke ve zaviyeleri ilga edilirken türbe mahalleri dışında bütün yapıları yıkılmış, içlerinde barınmakta olan "Bektaşîler"²⁸ çıkarılmış, emval ve emlakın hepsi devlet tarafından zapt edilerek tüm Bektaşî tekkelerinde olduğu gibi yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna tahsis edilmek üzere Mukataat Hazinesi'ne teslim edilmiştir²⁹. Diğer taraftan yeniçeriliğin ve akabinde Bektaşîliğin kaldırılma sebepleri tarihsel ve dinî bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmış, Hacı Bektaş-ı Veli silsile olarak Hz. Ebubekir'e dayandırılmış ve böylece Bektaşîliğin, Nakşibendîliğin uzantısı olduğu anlayışı yerleştirilmek istenmiştir³⁰.

1830/1831 yıllarında gerçekleştirilen Abdal Musa Zaviyesi'ni kapatma ve yıkım işine, Aydın'da şer'î mahkeme kâtibi olan İzmirli Hasan Edip Efendi görevlendirilmiştir. Hasan Edip Efendi, Abdal Musa'dan hürmetkâr bir dille bahsederken, O'nu Şâzeli Tarikatı'nın büyüklüğünden "güzîde-i ricâl-i Haneffiye"den biri saymakta ve "zübde-i ulema ve millet-i Hanîfe-i Nakşibendîyyeden" biri olarak nitelendirmektedir³¹.

²⁴ BOA.C.EV., 243/12114.

²⁵ Hasluck, islahatçı Osmanlı padişahlarından III. Selim'in, Bektaşî tarikatı tarafından tertip edilen bir isyan neticesinde tahttan indirildiğini bildirirken tahta çıkacak padişahın belirlenmesindeki rollerine de dikkat çeker, bk.: Hasluck 1928, 127.

²⁶ Ahmed Lütfü Efendi 1999, 111; Varol 2013, 50-51, 66; Hasluck 1928, 74.

²⁷ Bundan sonra okumuş, seçkin sınıftan gelen Bektaşîlerin, Far-masonluğa yaklaştıkları bildirilir, bk.: Mélikoff 1994, 228.

²⁸ Arşiv belgelerindeki kayıtlardan, bu dönemde Bektaşîliğe mahsus itikatları devam ettirenlerin, batıl mezhebe bağlanan dinsiz kişi anlamındaki "mülhit" kelimesiyle tarif edildiği anlaşılmaktadır, bk.: BOA.MŞH.ŞSC.d., 1152, 40/186; BOA.A.MKT.UM., 321/23.

²⁹ BOA.MŞH.ŞSC.d., 1152, 40/186.

³⁰ Varol 2013, 40.

³¹ Şeker 2002, 447; Öte yandan yine Elmalı'da bulunan ve Hacı Bektaş-ı Veli zaviyelerinden olan "İlyâğı Baba ve Haydar Baba Zaviyeleri" hakkında her hangi bir yıkım işleminin gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemekle birlikte, vakıflı tekkeler içerisinde yer alan bu zaviyelerin kimi zaman Abdal Musa zaviyedarları veya Ümmi Sinan Hazretleri'nin evlatları tarafından idare edildiği bilinmektedir, bk.: BOA.C.EV., 245/12230; BOA.EV.d., 10512, 5-8.

Zaviyenin denetim altına alınması sırasında Abdal Musa Türbesi ile türbedarın ikameti için ayrılan bir oda dışında tüm yapılar yıktırılmış, yıkımdan arta kalan kubbe kurşunları ile Elmalı, Korkuteli (İstanos), Kalkan, Finike ve Kaş kazalarında bulunan vakıf mallarının bir kısmı satışa çıkarılırken diğer kısmı Hazine'ye aktarılmıştır³². Bu tarihte Abdal Musa Türbesi etrafında; türbeye bitişik üzeri kurşunla örtülü bir köşk, Budala Sultan Türbesi ile Namazgâh, birinin adı "kız sarayı" olan 3 adet misafirhane, 1 çamaşırhane, 2 mektep odası, 1 yaz mektebi odası, 3 mutfak, üzeri kurşunla kaplı 2 oda, yine üzeri kurşunla kaplı Akmeydan denilen alan, 4 at ahır, 1 öküz ahır, 10 ambar, 1 pabuççu odası, 1 kereste atölyesi, 1 su kuyusu, 1 ekmeççi dükkânı, 1 ester (katır) ahır, 1 su değirmeni, içki dolu bir oda ile kiler denilen bir şaraphane bulunduğu bildirilmektedir³³.

1815 yılından tekkenin kapatılmasına kadar zaviyedarlık görevini Abdal Musa soyundan gelen es-seyyid Şeyh Hüseyin Halife'nin yürüttüğü Abdal Musa Dergâhı, bu tarihten sonra üç yıl süreyle Hazine'ye devredilmiştir. Kısa bir süre sonra devlet eliyle ve 30 kuruş maaşla, Nakşibendî Tarikatı usulünü³⁴ icra eden şeyhlere verilen dergâhın türbedarlık dışındaki vazifeleri ise kaldırılmıştır. Nitekim evlad-ı vâkıf üzere zaviyedar olan Seyyid Feyzullah Efendi'den sonra yerine Nakşibendî Tarikatı'ndan Hüseyin Çelebi göreve getirilmiş onun da vefatıyla 1837 yılında yine bir Nakşibendî şeyhi olan Hacı Halil Efendi türbedarlıkla vazifelendirilmiştir³⁵. Ancak Hacı Halil Efendi'nin hasta olması sebebiyle Nakşibendî usulünü icra etmediği, zaviyenin de imar ve ihyasıyla ilgilenmediğinin görülmesi üzerine, bundan sonra hiçbir şeye karışmamak, devletin devamı için dua etmek ve gayretle çalışmak şartıyla kendisine Abdal Musa Hazretleri'nin türbesi yanında bir hücre inşasına izin verilmiş, zaviyedarlık vazifesi ise türbedarlığa tahvil edilmiştir³⁶.

Halil Efendi'den sonra Abdal Musa türbedarı olarak görev yapan Şeyh Haydar Efendi'nin vefatı üzerine, 1845 yılında vazifeye talip olan Nakşibendî Tarikatı'ndan Şeyh Abdullah Efendi ve Derviş Mehmet Efendi arasında seçim yapmakta zorlanan Şeyhülislamlık, her ikisi de İstanbul'da bulunan ve muktedir oldukları tespit edilen bu kişilerin hangisinin vazifeye münasip olduğu hakkında mahalli meclisin karar vermesini istemiştir. Mahalli meclisten iki şahıs için de olumlu cevap gelince Abdullah ve Mehmet Efendilere söz konusu türbedarlık ciheti tevcih edilmiş, vazife için tespit edilen maaşın da Maliye Nezareti tarafından yarı yarıya paylaşılması kararlaştırılmıştır³⁷.

³² 1832 yılında Abdal Musa Zaviyesi vakfının Teke Sancağı Mütessilimi Osman Efendi marifetiyle satışa çıkarılan eşya, emlak, hayvanat, zahire gibi mallarından elde edilen toplam 63.814 buçuk kuruşun, 62.758 buçuk kuruşu hazine tarafından tahsil edilmiş olup geri kalan 1056 kuruşun da mütesselim zimmetinden tahsil edilmesi istenmiştir, bk.: BOA.C.ML., 91/4125; BOA.C.ML., 431/17497; Ayrıca Mansure Hazinesi tarafından el konulan çiftliklerin 4000 kuruş iltizam bedeli ile aynı kişiye verildiği görülmektedir, bk.: BOA.C.EV., 132/6560; 1834 yılında Abdal Musa Zaviyesi emlakından olan ve İstanos Nahiyesi'nde Karadığın Çiftliği adı verilen çiftlik Teke Sancağı Mutasarrıfı Mehmed Said Efendi marifetiyle yapılan müzayede sonucu 10 bin kuruş bedel ve 200 kuruş resm-i dellaliye karşılığı Antalya sakinlerinden Mehmed Şakir Efendi'ye satılmıştır, bk.: BOA.MŞH.ŞSC.d., 1152, 39/183, 40/186; 1838 yılında Evkaf-ı Hümayun'a bağlı olan Abdal Musa Vakfı'ndan çıkarılan Tekke Köyü çiftliğinin 1562 dönüm arazisi ile Değirmen, Beyler ve civarındaki vakıf köyleri, Kalkan Kazası'na bağlı Kınık ve Bezirgan köylerinde bulunan 1500 dönüm vakfa merbut arazi mukataaya çevrilmiş ve Elmalı hanedanından Kara Muradzade Murad Ağa'ya iltizam olarak verilmiştir, bk.: BOA. EV.d., 10848; BOA. EV.d., 10809; Kaş ve Finike'deki Dergâh vakıfları için bk.: Ekiz 2001, 134-135.

³³ Şeker 2002, 449-450.

³⁴ Bir arşiv belgesinde Abdal Musa Dergâhı'nda Nakşibendî usulünün icrasına 1759/1760 yıllarında başlandığı bildirilmektedir, bk.: BOA.ŞD., 1782/14; Ayrıca Nakşibendîlerin kendi evlialarına ait türbelerini Bektaşilerin gasp ettikleri iddiaları hakkında bk.: Hasluck 1928, 74.

³⁵ BOA.C.EV.,114/5664; BOA.C.EV., 120/5988.

³⁶ BOA.ŞD., 1782/14.

³⁷ BOA.İ.DH., 103/5192.

Abdal Musa Dergâhı'nda Bir Mevlevi Şeyhi ve Şeyh'in Cinayetle İthamı

1849 yılında dergâhın türbedarlığı ve 1853 yılında ise zaviyedarlığının, kaza sakinlerinden ve müderrisin-i kiramdan bir Mevlevi Şeyhi³⁸ olan Ahıskalı İsmail Hakkı Efendi'ye verildiği görülmektedir. Şeyhülislamlık makamı Teke Muhassıllığı'ndan, atanan şeyhe her konuda yardım ve hürmet edilmesini, ayrıca tekkenin yabancıların müdahalesinden korunmasını istemiştir³⁹. İsmail Hakkı Efendi, Abdal Musa Türbesi'ne tayin edilen tek Mevlevi Şeyhi olmakla birlikte bu durum, sonu cinayetle ithamına ve firarına varan bir buhranın da fitilini ateşlemiştir.

Bektaşî tekke ve zaviyelerinin kaldırılmasının ardından Maliye Hazinesi'ne devredilen Abdal Musa Vakfı'nın 125 kuruş maaşla türbedarı bulunan Nakşibendî Tarikatı'ndan İsmail Hakkı Efendi, bu maaşın fakara ve dervişlerin ihtiyaçları karşısında yetersiz olduğunu vurgulamış, 1853 yılında 7250 kuruş bedel ile mültezime verilen Abdal Musa çiftliği ve bağlı bütün arazi, değirmen, bağ vesairenin müdahaleden korunarak tekrar vakfa bağlanmasını talep etmiştir. Maliye Nazırı tarafından uygun bulunan talep doğrultusunda, 1854 yılından itibaren söz konusu vakıf arazi ve değirmenlerinin tasarrufu Türbedar İsmail Hakkı Efendi'ye verilmiştir⁴⁰. Fakat vakıf arazisine yapılan müdahale devam etmiş, 1855 yılında Zaviyedar İsmail Hakkı Efendi, vakıf gelirlerine *Bektaşî mülbidi* olarak nitelediği Elmalı Hanedanı'ndan İdris oğlu Salih Ağa tarafından yapılan müdahalenin engellenmesini Teke Kaymakamlığı ve Konya Valiliği'nden rica etmiştir⁴¹. Tahkikat için Divan-ı Deavi çavuşlarından Hacı Emin Çavuş, mübaşir tayin olunarak söz konusu müdahaleyi engellemek üzere vazifelendirilmiş, eğer müdahaleye engel olunamaz ise olaya karışan kişilerin İstanbul'a gönderilmesi hususunda, 1855 Haziranında Teke Kaymakamı'na bir emirname yazılmıştır⁴².

Yazışmaların bu tarihten sonra hızlandığını takip etmek mümkündür. Zira 1856 yılında, bu defa İsmail Hakkı Efendi hakkında Teke Meclisi'nden yapılan şikâyette, zaviye evkafına bağlı arazi kiralarnı tahsil etme bahanesiyle yolsuzluk yaptığından bahsedilmiş, yanına aldığı 10-15 kadar silahlı adamla Elmalı, Kaş, Kalkan ve Finike kazalarında insanları taciz ve darp ettiği, hatta hangâh⁴³ bitişğinde yerel bir hapishane kurdurarak istediğini zincirlerle hapsettiği, bazı kişilerden hizmet-i mübaşiriye adıyla akçe tahsil ettiği, bazı kişilerin de arazilerini zorla ellerinden aldığı Konya Valisi'ne bildirilmiş ve taraflar muhakeme için Konya Meclisi'ne çağırılmıştır⁴⁴.

Abdal Musa Şeyhi hakkında yapılan bu suçlamaların en ağırı hiç şüphesiz Kaş Kazası'nın Teke değirmeni çiftliğinde Mustafa oğlu Sığırtmacı Ali adlı kişiyi, hademeleri Veli ve Yusuf'a ellerini tutturarak kırbaçla darp etmesi sonucu ölümüne neden olmakla itham edilmesi olmuştur. 1857 yılında bir iftira sonucu haklarında verilen, kendisinin 10 sene, adamlarının ise üçer sene kürek cezası mahkûmiyetlerine itiraz eden İsmail Hakkı Efendi, kendisine isnat edilen cinayet

³⁸ Bektaşîlik karşısında Mevlevi şeyhlerinin yükselişi, Osmanlı padişahlarının kılıç kuşanma merasimlerinde ve yeni kurulan orduda Bektaşî reislerin yerini Mevlevi şeyhlerinin alması hakkında bk.: Hasluck 1928, 172-180.

³⁹ BOA.A.MKT., 203/29.

⁴⁰ Dinç 2005, 157-158.

⁴¹ BOA.A.MKT.UM., 199/30.

⁴² İsmail Hakkı Efendi'nin, Teke Kaymakamı'nın emirnameye itaat etmediği konusunda Konya Vilayeti'ne gönderdiği dilekçe için bk.: BOA.A.MKT.DV., 89/4.

⁴³ Han-gâh: Derviş evi, tekke.

⁴⁴ BOA.A.MKT.UM., 223/58. İsmail Hakkı Efendi'nin Divan-ı Deavi çavuşlarından Hacı Emin Çavuş ile birlikte, Antalya Kazası reayasından ve muteberanından olan Sarı Simon oğlu Konstanti'den "su sarfı borcu" olarak para talep etmeleri, elinden senet almaları, Kaş Kazası'ndaki Bayat Çiftliği'nde bulunan ambarına zorla girerek 25 yük darısını gasp etmeleri ile Konstanti'yi yakalayıp hapsedmeleri ve diğer suçlamalar için bk.: BOA.MVL., 363/54.

suçunun kimler tarafından, neden yapıldığını gerekçeli bir şekilde yetkililere yazılı olarak bildirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda cinayet suçunu katiyen reddeden İsmail Hakkı Efendi, adı geçen kişinin sara hastası olduğunu ve geçirdiği kriz esnasında Akçay Suyu'na düşerek öldüğünü beyan etmiş, şahit gösterdiği 15 kadar kişinin ise İdrisoğlu Koca Salih ve Elmalı Kazası meclis azalarından korktuklarından konuşamadıklarını bildirmiştir. Kendisinin “Mevlevî Tarikatı” usullerine göre hizmet etmekte bulunduğunu ve harap bir halde olan tekkeyi yeniden imar ve ihya ettiğini bildiren İsmail Hakkı Efendi, Bektaşî Tarikatı'ndan olan bu kişilerin vakıf arazilerini zapt etmek için kendisine iftirada bulduklarını Konya Valisi'ne iletmıştır⁴⁵.

Şeyhin, adı geçen kişiler hakkında yapmış olduğu suçlamalar bu kadarla kalmamıştır. Şeyh İsmail Hakkı Efendi, Çal Kazası'na sürülmüş olan Bektaşî Mustafa Dede'nin⁴⁶, Elmalı Meclisi tarafından Şeyh kabul edildiğini, dergâhın türbedarlık ve zaviyedarlık cihetlerinin Mustafa Dede'ye verilmesine çalıştıklarını, ancak başarılı olmadıklarını iddia ederken selefleri olan Şeyh Hacı Hüseyin, Şeyh Hacı Halil, Şeyh Hacı Osman ve Şeyh Mehmed Efendilerin zehirlenerek, Şeyh Abdullah Efendi'nin ise yaralanarak öldürüldüğünü, kendisini de aynı akıbete uğratma emelinde olduklarını bildirmiştir. Öte yandan 50-60 kadar dervişle birlikte tekke de ibadet ettikleri bir sırada, bu Bektaşî gürhununun silahla dergâhı basıp 10,500 kuruşunu gasp ettiklerini de belirtmiştir. Söz konusu kişilerin gerek vakıf arazilerini usulsüz bir şekilde zapt etmelerinin ve gerek yukarıda sıralanan cürümlerinin tarafından yetkililere duyurulmasının ardından, suçlarını bastırmak adına kendisine iftira edildiğini dile getiren Şeyh, vakfın emval ve eşyasının kimler tarafından ve ne kadar gasp edildiğini ayrıntılarıyla açıkladığı dilekçesini Meclis-i Vala'ya takdim ederken tahliyesini de talep etmiştir⁴⁷.

Şeyh bir başka dilekçesinde Kaş Kazası ve Elmalı Kazası naiplerinin İdrisoğlu Koca Salih'ten 2500'er kuruş rüşvet alarak iki yalancı şahitle gıyabında hüküm verdiklerini iddia etmiştir⁴⁸. Liva Meclisi'nin, kendisinin gösterdiği şahitleri dinlemedikleri gibi hepsini hapsedirerek türlü eziyetlerde bulduklarını ifade eden İsmail Hakkı Efendi, suçsuz olduğunu yinelemiş ve davacı olanlarla bizzat yüzleşmek istediğini bildirmiştir⁴⁹. Bununla birlikte İsmail Hakkı Efendi, vefat eden kişinin sudan çıkarıldığı vakit vücudunda hiçbir yara ve bereye rastlanmadığını davacı Ramazan ve diğer şahitlerce de görüldüğünü hatta Ramazan'ın kardeşinin boğularak öldüğünü burada itiraf ettiğini iddia etmiştir⁵⁰.

İsmail Hakkı Efendi ve oğlu Tevfik Efendi'nin iddianamelerinde Kaza Müdürü Süleyman Ağa ve akrabası bulunan Antalya Meclisi azasından Kapıcıbaşı Salih Ağa hakkında verdikleri bilgiler Meclis-i Vâlâ'nın dikkatini çekmiştir⁵¹. Şeyh'in oğlu Tevfik Efendi, vakıf arazisini iltizamlarına alarak Şeyh'in de gizlice idamını öngören anlaşmanın saklı tutulması hakkında fikir birliğine vardıklarını iddia ettiği belgeyi ilgili makama sunmuş ve olaya karışan kişilerden

⁴⁵ BOA.MVL., 188/26.

⁴⁶ 1859 yılında vefat ettiği ve Abdal Musa Türbesinin haziresine defnedildiği anlaşılan Mustafa Dede'nin, Abdal Musa Hulefasından olduğu bildirilmektedir, bk.: Karaçağ 2011, 123.

⁴⁷ BOA.MVL., 186/58.

⁴⁸ İsmail Hakkı Efendi ayrıca İdrisoğlu Koca Salih'in, vefat eden Sığırtmaç Ali'nin biraderi Ramazan'a 4000 kuruş, yalancı şahitlere de 500'er kuruş rüşvet vererek davacı sıfatıyla liva kaymakamına şikâyetle bulunmalarını sağladığını ve liva kaymakamı İsmail Ağa'nın mutfağına ise 10 bin kuruşluk hizmette bulunduğunu beyanına eklemiştir, BOA.A.MKT.UM., 321/23; BOA.C.ADL., 9/568.

⁴⁹ BOA.A.MKT.UM., 321/23; BOA.C.ADL., 9/568.

⁵⁰ BOA.MVL., 599/6.

⁵¹ BOA.MVL., 572/42.

Elmalı Naibi'nin mührünün belgenin aslı ile uygunluk gösterdiği görülmüştür. Tevfik Efendi, araştırmanın kapsamının artırılarak yinelenmesini talep etmiş ve olaya gazez karıştığını düşünen Meclis-i Vâlâ bu isteği kabul etmiştir⁵².

Muhakeme olunmak üzere davalılar İstanbul'a çağırılmıştır⁵³. İsmail Hakkı Efendi'nin cinayet davasına ilam veren Elmalı eski Naibi İbradılı Şeyh Mehmed Efendi'nin, bu sırada Ayaş Naibi bulunduğu öğrenilmesi üzerine Meclis-i Vâlâ, Konya Vilayeti'nden adı geçen naibin çağırılarak muhakemesinin yapılmasını istemiştir⁵⁴. Konya'ya gelmeyen naibin Ayaş Kazası naipliği görevinden azledilerek İstanbul'a gittiği, kaza müdür vekili tarafından yetkililere bildirilmiştir⁵⁵.

Soruşturma devam ederken 1858 yılının Ekiminde Şeyh İsmail Hakkı Efendi'nin hastalanması üzerine kürek cezası ertelenmiş ve Şeyh, oğuluyla birlikte Sultan Veled Medresesi'nde ikamet etmekte iken firar etmiştir. Bu esnada aldıkları emir gereği İstanbul'a giden şahıslar, Kadırga Limanı'nda karakolhane karşısında bulunan kürekçi dükkânında hayli zamandır beklemekte olduklarından mağduriyetlerini dile getirmişler ve Sadaret'e, icabına bakılmasını rica eden bir dilekçe sunmuşlardır⁵⁶. İsmail Hakkı Efendi'yi ele geçirmek için ise hummalı bir çalışma başlatılmıştır⁵⁷.

İsmail Hakkı Efendi'nin firarî olması ve şahısların söz konusu belgede bulunan mühürlerin kendilerine ait olduğunu inkâr etmeleri hasebiyle yanlarında bulunan mühürlerden bir kâğıda örnek alındıktan sonra gitmeleri için izin verilmiştir. Aynı yıl içinde Karahisar-ı Sahip tarafında ele geçirilen Şeyh'e firar nedeni sorulunca, "mahkeme için Konya'ya gittiğini" bildirmesi şüphe uyandırmıştır. Bu çelişkili ifadeleri üzerine aslında tekrar kürek cezasına çarptırılması gerektiği bildirilen İsmail Hakkı Efendi'nin, sürecin uzamaması ve soruşturmanın aksamaması adına mahkeme için Konya'ya gitmesi ve adı geçen diğer davalılarla yüzleştirilmesi Meclis-i Vâlâ tarafından uygun bulunmuştur⁵⁸. Yine muhakeme için İstanbul'dan Konya'ya gönderilmesi istenen Şeyh'in adamları Yusuf ve Veli'nin vefat ettikleri haberi Zabtiye Müşirliği tarafından Konya'ya bildirilmiştir⁵⁹. Muhakeme sırasında tekrar firar eden Şeyh İsmail Hakkı Efendi'nin, 1861 yılında hala ele geçirilemediği anlaşılmaktadır⁶⁰.

İsmail Hakkı Efendi'nin firarî olduğu sırada Maliye Nezareti tarafından yapılan muhasebesinde çiftlik icarı ve aşar rüsumuyla birlikte, üzerinde olan 14,254 kuruşluk arazi aşarını zimmetine geçirdiği de tespit edilmiştir⁶¹.

İsmail Hakkı Efendi'nin akıbeti hakkında bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte bir süre sonra Dergâh'ta oğlu Hüseyin Hüsnü Efendi vazife alacaktır. Söz konusu cinayet davasında vakfın önemi bütün yönleriyle ortaya çıkmaktadır.

⁵² BOA.MVL., 807/112; BOA.MVL., 602/11.

⁵³ Elmalı Müftüsü, Elmalı Naibi, Teke Meclisi azası Salih Ağa, Elmalı Kazası Müdürü Süleyman Ağa ile Kaşlı Solak Mustafa, Kaşlı Hacıoğlu Halil ve Ramazan adlı kişiler muhakeme için İstanbul'a çağırılmışlardır, bk.: BOA.A.MKT. NZD., 257/81; BOA.A.MKT.UM., 329/55.

⁵⁴ BOA.A.MKT.UM., 376/21.

⁵⁵ BOA.MVL., 599/6.

⁵⁶ BOA.MVL., 577/15.

⁵⁷ İsmail Hakkı Efendi'nin tekrar yakalanarak küreğe konulması için Hüdavendigâr, Konya ve İzmir valileriyle İzmit, Kütahya, Karahisar-ı Sahip, Antalya, Isparta, Niğde, Saruhan ve Menteşe kaymakamlıklarına emir gönderilmiştir, bk. BOA.A.MKT., 327/84; BOA.MVL., 578/76.

⁵⁸ BOA.MVL., 586/35.

⁵⁹ Yusuf 6 Kasım, Veli ise 18 Kasım 1857 yılında Tersane-i Amire zindanında vefat etmişlerdir, bk.: BOA.MVL., 588/23.

⁶⁰ BOA.A.MKT.UM., 464/28.

⁶¹ BOA.İ.MVL., 553/24818.

Abdal Musa Dergâhı'nda Nakşibendî-Bektaşî Mücadelesi

1857 yılında cinayet davasından hüküm giyip firar eden İsmail Hakkı Efendi yerine Abdal Musa Zaviyesi'ne Şeyh Mustafa Efendi tayin edilmiş ve vakıf arazisine Hazine tarafından el konularak Şeyh'in mahalli mal sandığından senet karşılığında maaş alması Maliye Nezareti'nce karara bağlanmıştır⁶². Mustafa Efendi de tahsis edilen maaş ile zaviyeyi idare etmenin zorluğunu görüp eskiden olduğu gibi zaviyenin senelik hâsılatı olan 8000 kuruşluk meblağı hazineden talep etme teşebbüsündeysen vefat etmiştir⁶³.

1858 yılında zaviyenin şeyhliği, Nakşibendî olan Hasan Tahsin Efendi'ye tevcih edilmiştir. Aynı yıl İsmail Hakkı Efendi oğlu Hüseyin Hüsnü Efendi, Dergâhın şeyhliğini ele geçirmek için mücadeleye başlamıştır. Hüsnü Efendi'nin, 10-15 senedir tedris ve ilim hocalığında olduğunu ve mahlûl olan Abdal Musa Zaviyesi'nin meşihat ve tevliyet vazifelerine talip olduğunu bildiren dilekçesi, Antalya Kaymakamı ve Evkaf Müdürü tarafından olumlu karşılanmıştır⁶⁴. 1861 yılında 25 hücre, cami, hamam, mektep ve diğer bölümleri de içine alan geniş ve büyük bir külliyyeden oluşan dergâhta, zaviyedarlık için verilen 125 kuruş ile türbedarlık için verilen 30 kuruş maaşın buradan nemalanan acizlerin ihtiyaçlarını karşılamadığından bahisle, zaviyedar Hüseyin Hüsnü tarafından Sultan Abdülaziz'e sunulan dilekçe dikkate alınarak vakıf arazi hâsılatı olan 8000 kuruşun zaviyedar idaresine verilmesi hakkında Evkaf Nezareti ve Maliye Nezareti'ne gerekenin yapılması için emir verilmiştir⁶⁵.

Abdal Musa Türbedarı Şeyh Hüseyin Hüsnü zamanında da çekişmeler devam etmiştir. Hacı Bektaş Veli Hazretleri'nin türbesi hizmetinde bulunan Derviş Hacı Bektaş adında bir zat, hac vazifesini yerine getirdikten sonra Abdal Musa Hazretleri'nin türbesini ziyaret etmiş ve Hüseyin Hüsnü idaresindeki dergâhın harap vaziyette ve dervişlerin ise çaresiz olduğunu bildirirken dergâh kandillerinin yağını dahi kendi tedarik edip Abdal Musa'nın sandukasına yeşil bezden bir adet örtü imal ettiğini bildirmiştir. Bu hizmetlerin atıl kalmasını istemediğini dile getiren Derviş Hacı Bektaş, türbedarlığa ait olan hizmetlerin de kendisine verilmesini talep etmiştir⁶⁶. 1866 yılında türbedarlığa müdahalede bulunan adı geçen kişinin, kendisi hakkında yapmış olduğu bu şikâyetinin iftiradan ileri geldiğini beyan eden Şeyh, Evkaf-ı Hümayun Hazinesinden işin esasının araştırılmasını rica etmiştir⁶⁷. Söz konusu türbedarlığın Hüseyin Hüsnü Efendi üzerinde kalmasına karar veren Evkaf Nezareti, Derviş Hacı Bektaş'ın da dergâhta hizmete devam etmesinde sakınca olmadığını bildirmiştir⁶⁸.

Hüseyin Hüsnü Efendi'nin vefatından sonra⁶⁹, Abdal Musa Türbedarlığı için bir başka talep, Bektaşî dervişlerinden Şeyh Hüseyin Halife'nin torunu Feyzullah'ın oğlu olduğunu Tekke Köyü ahalisi tarafından ispat eden İbrahim Çelebi tarafından gerçekleştirilmiştir. 1874 yılında Sultan

⁶² BOA.İ.MVL., 376/16503; BOA.A.AMD., 81/18; BOA.EV.d., 16682.

⁶³ BOA.İ.MVL., 454/20303.

⁶⁴ BOA.A.MKT.NZD., 265/50; Ekiz, Hüseyin Hüsnü Efendi'nin torunu Kutsi Sönmez'in kendisine aktardığına göre, aslen Finike'nin Karacaören Köyü'nden ve Rıfai tarikatından olan "Uzun Şeyh Hüseyin Efendi" adıyla tanınan Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Sultan Abdülaziz zamanında İstanbul'da Ebu'l-Hüda tekkesinde olduğunu bildirmektedir. Ayrıca Hüseyin Hüsnü Efendi'nin tekkenin postnişinliğini ve gelirlerini evladiyet üzere ele geçirmesi hakkındaki hikâye için bk.: Ekiz 2001, 115.

⁶⁵ BOA.A.MKT.MHM., 212/74; BOA.A.MKT.MHM., 215/21; BOA.A.MKT.MVL., 133/64.

⁶⁶ BOA.MVL., 549/41.

⁶⁷ BOA.MVL., 719/5; BOA.MVL., 719/117.

⁶⁸ BOA.MVL., 549/41.

⁶⁹ Hüseyin Hüsnü Efendi'nin 1874 yılında vefat ettiği ve mezarının Abdal Musa Dergâhı haziresinde olduğu öğrenilmektedir, bk.: Seyirci 1999, 51.

Abdülaziz'den beratını alan İbrahim Çelebi, 1877 yılında ise dışarıdan yapılan müdahalelerin engellenmesi adına beratını yenilemiştir⁷⁰. Uzun bir aradan sonra zaviyenin idaresini ancak Hüseyin Hüsnü Efendi'nin vefatıyla ele geçiren İbrahim Çelebi'nin bunca zamandır suskunluğu ve Hüseyin Hüsnü Efendi'nin oğlu Mehmed Kudsi Efendi'nin türbedarlık için açtığı davayı kazanması, ortamın gerilmesine neden olmuş ve ardı kesilmeyen bir yazışma trafiğine yol açtığı gibi davalar birbirini takip etmiştir.

İbrahim Çelebi, kendisine düşman olan ve çıkarları doğrultusunda hareket eden kişilerin yönlendirdiği Mehmed Kudsi Efendi'nin, kendisinin evlad-ı vâkıftan olmadığı hakkında Elmalı ve Teke meclislerinden aldığı mazbatayı Konya Vilayeti'nde tasdik ettirerek kendi beratını hükümsüz bıraktığını ve talip olduğu türbedarlık cihetini beratla elde ettiğini iddia etmiştir⁷¹. Kudsi Efendi'nin dava vekili ise savunmasında İbrahim Çelebi'nin Hüseyin Halife soyundan olduğunun malum olmadığını ve elindeki belgelerin sahte olduğunu dile getirerek Hüseyin Hüsnü Efendi'nin 1873 yılında vefatıyla yerine oğlu Mehmed Kudsi Efendi'nin geçtiğini bildirmiş ve vazifenin müvekkilinin hakkı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca İbrahim Çelebi'ye eğer evlad-ı vâkıftan ise neden bunca zamandır sessiz kalıp şimdi dava açma ihtiyacı hissettiğini de sormuştur⁷².

Uzayan davada 1887 yılında İbrahim Çelebi, evladiyet üzere türbedarlık cihetinin kendisine verilmesine rağmen dışarıdan görevlendirilen Kudsi Efendi'nin vazifeyi usulsüz olarak kendi üzerine tevcih ettirdiği yönünde açtığı davada, tekkenin tüm mallarıyla birlikte Kudsi Efendi'den alınarak tarafına verilmesini talep etmiş ve davasına Ala Mescid Mahallesi'nden Keçecizade Mehmed Efendi'yi vekil tayin etmiştir⁷³. Sonuçsuz kalan dava sürecinde 1892 yılında Kudsi Efendi'nin vefat etmesi ve biraderi olan Musa Kazım Efendi'nin türbedarlık ve zaviyedarlık cihetlerinin kendisine verilmesinin daha uygun düşeceğini söyleyerek vazifeyi ele geçirmesi üzerine İbrahim Çelebi davasını yenilemiştir⁷⁴.

Musa Kazım Efendi'nin de kısa süre vazifede kaldıktan sonra vefat etmesi üzerine yerine 1895 yılında diğer kardeşi Ahmed Haşim Efendi geçmiştir. Kendinden önceki şeyhlerde görüldüğü gibi Haşim Efendi döneminde de şikayetler devam etmiştir. 1905 yılında vakıf gelirini kendi menfaati doğrultusunda kullandığı, davranışlarının şeriat hükümlerine uymadığı gerekçeleriyle görevden el çektirilen postnişin Haşim Efendi'nin, muhasebesi görülüp bir daha tekkeye yaklaştırılmamasına karar verilmişken kendisinin İstanbul'dan elde ettiği imtiyazla tekrar Elmalı'ya döndüğü, vakfiye varidatını suiistimal ettiği ve Bektaşîliğe mahsus itikatlarla saf halkın zihnini bulandırdığı haber alınmıştır. Bunun üzerine Haşim Efendi'nin hal ve hareketleri değişene kadar Antalya'da ikamet ettirilmesi, Konya Vilayeti'ne bildirilmiştir⁷⁵. Haşim Efendi'nin dergâhta vekil bıraktığı kayınbiraderi Faik Efendi'nin ise dergâhın işlerini tamamen geri bıraktığı yönünde şikâyetle bulunan ahali, yerine munasip birinin tayin edilmesini istemiştir⁷⁶.

⁷⁰ BOA.MŞH.ŞSC.d., 1238, 98.

⁷¹ BOA.Y.PRK.AZJ., 7/14.

⁷² BOA.MŞH.ŞSC.d.,1238, 22.

⁷³ BOA.MŞH.ŞSC.d., 1167, 6/8; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1175, 458/22.

⁷⁴ BOA.MŞH.ŞSC.d., 1184, 126/296; BOA.BEO., 603/45154.

⁷⁵ BOA.BEO., 2632/197355; BOA.BEO., 2632/197362; VGMA., 149/266/3300; Hüseyin Hüsnü Efendi'nin torunu Kutsi Sönmez'in, dedesine isnad edilen suçların asılsız olduğu hakkında aktardıkları için bk.: Ekiz 2001, 116.

⁷⁶ BOA.BEO., 3008/225566.

Ancak Haşim Efendi suçlamaları kabul etmediği gibi hiçbir kusuru olmadığını, bazı Bektaşî Arnautların⁷⁷ ahaliyi tahrik ederek vakıf varidatını yağma ettiğini ve vazifesinin elinden alınarak Bektaşîlere verildiğini, kendisinin de haksız yere Antalya'ya sürgün edildiğini belirtmiş, Meşihat tarafından görevinin iade edilmesine rağmen bunun gerçekleşemediğini dile getirmiştir. Öte yandan yapılan yanlışlığın düzeltilmesi yönünde Sadaret'ten yardım istemiştir⁷⁸.

Antalya'da sürgün hayatı kısa süren Haşim Efendi, tekrar tekkenin idaresini ele almıştır⁷⁹. Fakat mücadele sona ermemiştir. Çünkü İbrahim Çelebi'nin ardından bu defa oğlu Yusuf Çelebi, Haşim Efendi'nin dervişlikten yetişmemesine rağmen Ebu'l-Hüda Efendi vasıtasıyla elde ettiği berat sayesinde dergâh ve arazisine müdahalede bulunduğu, halka kötü davranarak zaviyede görevli dervişleri kovduğu, dergâhla ilgilenmeyerek harap bir hale getirdiği yönündeki suçlamalarıyla vazifenin ve evlad-ı vâkif üzere atalarından kendisine intikal eden 700 dönüm tarlanın tasarrufuna verilmesini talep etmiştir. Dahiliye Nezareti, konuyla ilgili Konya Vilayeti'nden bilgi istemiş, gelen cevapta Yusuf Çelebi'nin iddialarının asılsız olduğu ve vazifenin Haşim Efendi'ye ait olduğu yinelenmiş, ayrıca bundan sonra bu yönde açılan dava ve yapılan şikâyetlere itibar edilmemesi bildirilmiştir⁸⁰.

Bundan sonra Yusuf ve Haşim Efendiler arasında vazife ile ilgili herhangi bir davaya rastlanmamakla birlikte Haşim Efendi hakkında şikâyetler sürmüştür. Neticede 1914 yılında Abdal Musa Dergâhı vakıfları, Evkaf Nezareti tarafından kontrol altına alınmış, zaviyedarlık ilga edilerek türbedarlık için 300, yiyecek masrafları için 500 kuruş olmak üzere toplam 800 kuruş maaş tahsisıyla söz konusu vakıflar evkaf-ı mülhakadan⁸¹, evkaf-ı mazbûta⁸² tahvil edilmiştir. Söz konusu maaşın dergâhın idaresi için yetersiz olduğunu dile getiren Haşim Efendi, zaviyedarlığın da uhdesine iade edilmesini talep eden dilekçesini Evkaf Nezareti'ne iletmiştir⁸³. Ancak sonuç değişmemiş ve tekkenin kapatılmasına kadar Haşim Efendi türbedar olarak görevine devam etmiştir⁸⁴.

Diğer taraftan 1917 yılında Haşim Efendi'nin aynı zamanda Elmalı Kazası Evkaf Müdürü vazifesiyle dergâha ait bir değirmen ve arazisini müzayede yapmadan bir şahsa kiraya verdiği ve suiistimalde bulunduğu yönünde şikâyetleri içeren bir takım dilekçeler Dâhiliye ve Evkaf Nezaretlerine gönderilmiştir. Bir başka şikâyet, Tekke Köyü ahali tarafından uzun yıllar tasarruf edilen arazilere müdahalede bulunduğu ve bunun engellenmesi yönündeki talepleri yetkililerin dikkatine sunulmuştur⁸⁵.

1925 yılında çıkarılan tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması kanununa kadar türbedarlık vazifesini Ahmet Haşim Efendi üstlenmiş ve onun zamanında Abdal Musa Türbedarlığı son bulmuştur⁸⁶.

⁷⁷ Hasluck, özellikle Likya olarak adlandırılan Teke Bölgesi'nde Bektaşî tarikatına mensup dervişlerin çoğunluğunun Arnaut olduğunu söyler, bk.: Hasluck 1928, 162.

⁷⁸ BOA.DH.MKT., 1300/75.

⁷⁹ Haşim Efendi'nin Meşrutiyet'in İlanı'ndan sonra yine eski görevine döndüğü bildirilmektedir, bk.: Ekiz 2001, 117.

⁸⁰ BOA.DH.İD., 34/86.

⁸¹ Evkaf-ı Mülhaka: Evkaf idaresinin nezareti altında mütevellileri marifetiyle idare olunan vakıflardır, bk.: Pakalın 1983, 570.

⁸² Evkaf-ı Mazbûta: Doğrudan doğruya Evkaf idaresi tarafından yönetilen vakıflardır, bk.: Pakalın 1983, 570.

⁸³ BOA.ŞD., 1782/14;

⁸⁴ BOA.DH.İ.UM.EK., 120/12; BOA.DH.İ.UM., 6/2-24; Ekiz 2001, 117.

⁸⁵ BOA.DH.İ.UM.EK., 39/79; BOA.DH.İ.UM., 84/1/20.

⁸⁶ Ekiz 2001, 117.

Sonuç

Bektaşiliğin kaldırılmasının ardından diğer Bektaşî tekkelerinde olduğu gibi çoğunlukla Nakşibendî şeyhlerin tayin edildiği görülen Abdal Musa Zaviyesi'nin şeyhliği ile bağlantılı olarak Dergâh'ın sahip olduğu vakıf arazi ve malları, birçok mücadeleye sahne olmuştur. Ayrıca söz konusu vakıflarda vazifeli bu kişilerin vergiden muaf olmaları yanında askerlik hizmetinden de muaf tutulmaları, vazife için mücadelelerinde bir gerekçe olmuştur. İdareyi devralan şeyhler kadar, bölge ahalisi de dervişler hakkında Bektaşîliğe mahsus itikatları devam ettirdikleri yönünde suçlamalarda bulunmuşlar, kimi zaman bu dervişler görevden alınma, sürgün, kürek cezası gibi cezalara mahkûm edilmişlerdir. Osmanlı toprakları genelinde devlet-tekke-halk mücadeleleri daha çok dinî-siyasî bir çerçevede seyrederken bu mücadelenin Elmalı özelinde daha çok ekonomik boyutta olduğu görülmektedir. Özellikle ağalar ve dervişler arasında vakıf topraklarının iltizama çevrilmesinin ardından büyük mücadelelerin yaşandığı anlaşılır. Bu mücadelelerden kimi zaman devletin desteğiyle tekke şeyhleri galip çıkarken kimi zaman yörede nüfuz sahibi olan şahıslar kazançlı çıkmıştır.

Sultan II. Mahmut döneminde ilga edilen Bektaşî tekkelerinin türbedarlık dışındaki vazifelerinin feshi uygulaması, Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde belirli bir yumuşama göstermiştir. Nitekim 1830 yılından sonra Hazine'ye devredilip bir süre sonra sadece türbedarlık cihetinin tevcih edildiği Abdal Musa Dergâhı'nın zaviyedarlık cihetinin, Sultan Abdülmecit döneminde Dergâh'ı yeniden ihya eden İsmail Hakkı Efendi'ye verildiği görülmektedir. Adı geçen şeyhin tutuklanmasının ardından Dergâh'ın tekrar kaldırılan zaviyedarlık vazifesi, Sultan Abdülaziz zamanında, İsmail Hakkı Efendi'nin oğlu Hüseyin Hüsni Efendi'ye tekkeyi tamir ettirip bir de cami yaptırması hasebiyle iade edilmiştir. 1914 yılında tekrar kaldırılan zaviyedarlık ciheti tekke ve zaviyelerin tamamen ilga edildiği 1925 yılına kadar bir daha iade edilmemiş ve Evkaf Nezareti, vakıf yönetimini devralmıştır. Sürekli şikâyetlere konu olan ve bir yazışma trafiğine neden olan vakıf yönetimi için şeyhlik iddiasında bulunan dervişlerin vazifede bulunan türbedarı yerinden etmek adına devlete yaptığı şikâyetlerin başlıca konusu ise "Bektaşîlik ve buna bağlı itikatlar" olmuştur.

Kaynakça ve Kısaltmalar

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri
 Sadaret Âmedî Kalemî Evrakı (A.AMD.) 81/18.
 Sadaret Mektubî Kalemî Evrakı (A.MKT.) 327/84, 203/29.
 Sadaret Mektubî Mühimme Kalemî Evrakı (A.MKT.MHM.) 212/74, 215/21.
 Sadaret Mektubî Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.MKT.MVL.) 133/64.
 Sadaret Mektubî Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM.) 199/30, 223/58, 321/23, 329/55, 376/21, 464/28.
 Sadaret Mektubî Nezaret ve Devâir Evrakı (A.MKT.NZD.) 257/81, 265/50.
 Bâb-ı Âlî Evrak Odası Evrakı (BEO.) 603/45154, 2632/197355, 2632/197362, 3008/225566.
 Cevdet Adliye (C.ADL.) 9/568.
 Cevdet Evkâf (C.EV.) 243/12114, 245/12230, 114/5664, 120/5988, 132/6560.
 Cevdet Maliye (C.ML.) 91/4125, 431/17497.
 Dâhiliye Nezâreti İrade Evrakı (DH.İD.) 34/86.
 Dâhiliye Nezâreti Umûmiye Evrakı (DH.İ.UM.) 84-1/20, 6/2-24.
 Dâhiliye Nezâreti İrade-i Umûmiye Ekleri (DH.İ.UM.EK.) 39/79, 120/12.
 Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemî (DH.MKT.) 429/113, 1300/75.
 Evkâf Defterleri (EV.d.) 10512, 10848, 10809.
 İrade Dâhiliye Evrakı (İ.DH.) 103/5192.
 İbnülemin Vakıf (İE.EV.) 553/5.
 İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL.) 553/24818, 376/16503, 454/20303.
 Bab-ı Defteri Meşihat Şer'iyye Sicil Defterleri (MŞH.ŞSC.d.) 1152, 1238, 1167, 1175, 1184.
 Meclis-i Vâlâ Kalemî (MVL.) 188/26, 186/58, 363/54, 549/41, 599/6, 572/42, 578/76, 588/23, 807/112, 602/11, 577/15, 586/35, 719/5, 719/117.
 Şurâ-yı Devlet Kalemî (ŞD.) 1782/14.
 Yıldız Perâkende Evrakı Arzuhal ve Journaller (Y.PRK.AZJ.) 7/14.
 Konya Vilayet Salnamesi (KVS.) Defa 30
 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.) 149/266/3300, 534/80.

Araştırma Eserleri

- Abdal Musa 1999 Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi. A. Güzel (haz.) (1999).
 Ahmed Lütfü Efendi 1999 Ahmed Lütfü Efendi, Vakanüvis Ahmed Lütfü Efendi Tarihi C. I. A. Hezarfen (haz.) (1999).
 Akçay 1972 İ. Akçay, "Abdal Musa Tekkesi", VII. TürkTKB, C. I, Ankara 25-29 Eylül 1970 (1972) 360 vdd.
 Âşık Paşazâde 2010 Âşık Paşazâde, Tevârîh-i Âl-i Osmân. K. Yavuz – M. A. Y. Saraç (haz.) (2010).
 Birdoğan 1999 N. Birdoğan, Alevi Kaynakları 2 (1999).
 Borchhardt 1999 J. Borchhardt, Limyra Zemuri Taşları. G. Yümer (çev.) (1999).
 Dinç 2005 G. Dinç, 9 No'lu Antalya Şer'iyye Sicil Defterine Göre 1853-1859 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Durumu (Akdeniz Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2005).

- Ekiz 2001 A. Ekiz, Dünden Bugüne Elmalı (2001).
- Evliya Çelebi 2005 Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi C. IX. Y. Dağlı – S. A. Kahraman – R. Dankoff (haz.) (2005).
- Hasluck 1928 F. W. Hasluck, Bektaşilik Tedkikleri. Ragıb Hulusi (çev.) (1928).
- Hasluck 1995 F. W. Hasluck, Anadolu ve Balkanlarda Bektaşilik. Yücel Demirel (çev.) (1995).
- Karaca 2002 B. Karaca, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı (2002).
- Karaçağ 2011 A. Karaçağ, “Elmalı Abdal Musa Dergâhı’ndaki Bektaşî mezar Taşları, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 57, 2011, 99 vdd.
- Kaygusuz Abdal 1999 Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi. A. Güzel (haz.) (1999).
- Köprülü 1973 M. F. Köprülü, “Abdal Musa”, Türk Kültürü 124-XI, 1973, 198 vdd.
- Köprülü 1979 M. F. Köprülü, “Bektaş”, İA (MEB) C. II (1979) 461 vdd.
- Köprülü 1984 M. F. Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar (1984).
- Mélikoff 1994 İ. Mélikoff, Uyur idik Uyardılar. T. Alptekin (çev.) (1994).
- Ocak 2011 A. Y. Ocak, Babaîler İsyanı: Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü⁵ (2011).
- Ocak 2005 A. Y. Ocak, Türk Sufiliğine Bakışlar⁸ (2005).
- Pakalın 1983 Z. Pakalın Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü C. I (1983).
- Seyirci 1999 M. Seyirci, Abdal Musa Sultan (1999).
- Sunar 1975 C. Sunar, Melâmîlik ve Bektaşilik (1975).
- Şeker 2002 M. Şeker, “1826 Yılında Bektaşî Zaviyelerinin Denetim Altına Alınması İle İlgili Uygulamaya Abdal Musa Zaviyesi (Elmalı) Örneği, XIII. TürkTKB C. III.I, Ankara 4-8 Ekim 1999 (2002) 445 vdd.
- Üçüncü 2002 K. Üçüncü, “Bektaşilik”, Osmanlı C. 7. H. C. Güzel vd. (ed.) (2002) 477 vdd.
- Varol 2013 M. Varol, İslahat Siyaset Tarikat, Bektaşîliğin İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti’nin Tarikat Politikaları (1826-1866) (2013).

Abstract

Interventions to the Sheikhdом and Charitable Foundations (Awqaf) of Abdal Musa Dergahı in Elmalı in the Nineteenth Century

Abdal Musa, who partook in the conquests of the Ottoman Emirate and had many disciples, is one of the most important figures of Bektashism. He is known as *Pir-i Sani*, i.e. “the Second Sage”. He established his *tekke* at Tekke Village in the Elmalı *kaza* in Teke Sanjak, the area known as Teke during the period of the Emirates, and as Lycia in antiquity. Following the Turkish conquests, many Türkmen and Yörük groups were settled in the Teke region, and Sunni Islam was greatly surpassed by Bektashism. The extent of the lands in Elmalı, Kaş, Kalkan, Finike and Korkuteli endowed to the Abdal Musa Dergahı reveals the great spread of the fame of Abdal Musa, particularly in the central Teke region.

The *awqaf* of this *tekke* and the income from them, which obviously whetted the appetite of many people, witnessed some interventions, especially after the abolition of Bektashism. The *tekke's* administration was limited to the keeping of the *türbe* (shrine) and given to Naqshibandi sheikhs, while its endowed land, already given out to tax-farming (*iltizam*), passed into the hands of the local dignitaries.

However, because of requests from the first and only Mawlawi sheikh of Abdal Musa Dergahı, Ismail Hakkı Efendi, who complained that the allocations of a *türbe*-keeper were not enough to maintain the needs of such a large *tekke*, the *awqaf* administration was returned to the *tekke's* sheikh. When the local dignitaries lost these endowed lands in tax-farming, significant clashes broke out between them and the *tekke's* sheikh regarding the right of use of these lands. Court cases culminating in alleged murder lasted many years. The defence by Ismail Hakkı Efendi during the court case caught the attention of the authorities, and the *dergah* and its *awqaf* came under increased scrutiny. The position of *zaviyedar* (*zawiyah*-keeper) was abolished after Ismail Hakkı Efendi's death but was revived by his son Hüseyin Hüsnü Efendi during the reign of Ottoman Sultan Abdülaziz. Thereafter, the struggle between Bektashis and Naqshibandis, especially in the latter half of the nineteenth century, came to a head at Abdal Musa Dergahı. Although the struggle was concluded in favour of the Naqshibandis, personages with the title of *çelebi*, who claimed to be descendants of Abdal Musa, tried to get hold of the *dergah's* administration.

On the one hand, these struggles for the Abdal Musa Dergahı were not one-sided; this power struggle not only had a religious aspect to it but also an economic one. On the other hand, the Naqshibandi sheikhs appointed to the *tekke* were blamed for keeping alive Bektashi beliefs.

